

УДК 711.01

Яремчук О. І.

*аспірант кафедри АПЦБіС**Київського Національного Університету Будівництва і Архітектури**orestyar@gmail.com**orcid.org/0000-0001-8275-0056*

ПАРТИСИПАТИВНІ ПРОЦЕСИ В АРХІТЕКТУРНОМУ ПРОЕКТУВАННІ ЖИТЛОВИХ ЧАРУНОК МІСТА

Анотація: у статті досліджується існуюча практика та перспектива розвитку архітектурного проектування елементарних планувальних житлових чарунок міста. Підкреслюється факт недостатньої вивченості партисипативних процесів у проектній діяльності. Акцентується увага на їх перспективній ефективності у вирішенні завдань формування архітектурного середовища міста на засадах сталості.

Ключові слова: партисипація, архітектура участі, сталий розвиток, архітектурне середовище міста, планувальні житлові чарунки.

Постановка проблеми: Залучення громадськості до прийняття рішень стосовно формування та експлуатації житлового середовища – добре відомий механізм процесу архітектурного проектування. У світовій практиці непоодинокими є приклади партисипативного проектування житлових чарунок міста – коли членам громад, потенційним чи дійсним споживачам, рівнозначно інших зацікавлених сторін, пропонується брати участь в обговореннях проектних рішень, долучатися до процесів формування житлового середовища на етапах від планування до експлуатації. Партисипативне проектування сприяє підвищенню рівня професійної і громадської відповідальності не тільки фахівців-проектувальників, а й представників бізнесу, управлінців, громад, тим самим знижуючи ризик адміністративної неефективності.

Досліджуючи архітектуру житлових чарунок, слід виявити можливості партисипативного проектування, показати його значення у формуванні міського архітектурного середовища на засадах сталості.

Аналіз досліджень і публікацій: При розгляді обраної теми доцільно ознайомитися із основними працями вчених, які безпосередньо чи опосередковано вивчали вищезазначені питання: Елвіна Тофлера – письменника, соціолога, одного з авторів концепції «інформаційної цивілізації» [1]; Генрі Дженкінса – відомого американського культуролога, професора комунікації, котрий з 2000 р. досліджує культуру партисипативних

процесів [2]; Акселя Бранса – австралійського дослідника, ініціатора перегляду ключових понять культури участі [3]; Шері Арнстайн – американської дослідниці та державного діяча у галузях політичної участі, державного управління та соціальної роботи [4], Анрі Лефевра – французького соціолога та філософа, автора концепції “право на місто” [5]. Окремо варто відзначити книгу відомого в США науковця та проектного експерта Генрі Саноффа «Соучаствующее проектирование» [6]. В ній автор пропонує розглянути архітектурні рішення, що наочно переконують в ефективності партисипативних методів, їхній важливості для покращення проектних рішень. Серед джерел заслуговують на увагу роботи, в яких висвітлюються питання еволюції архітектури спільнот, а саме: дослідження Крістофера Александера [7], Дж. Хабракена [8], Рода Хакні [9], Набіля Хамді [10], Ральфа Ерскіна [11] й інших.

Останнім часом з'явилися цікаві публікації, присвячені розвитку партисипативних процесів у країнах, що вийшли зі складу колишнього Радянського Союзу. Особливу увагу було варто приділити роботам, де предметом дослідження стали прийоми та методи формування житлових планувальних одиниць, а також розвиток концепції архітектури участі у певних місцевих і часових умовах, від середини ХХ ст. до сучасного періоду. Такі відомості містять праці Ю. Закірової [12], І. Федченко [13], К. Кияненко [14].

Інтерес складає доробок вітчизняних вчених, серед яких О.Гелла [15] та О. Сафронова [16]. Важливими аспектами їхньої наукової проблематики стали особливості практик участі споживачів, а також причини, що обумовили появу в архітектурі середовищного підходу. Згадані роботи оминають коло проблемних питань проектування елементарних житлових чарунок в сучасних умовах, але дають цікавий матеріал для осмислення чинників формування сталих архітектурних рішень шляхом партисипації.

Мета роботи: Виявити партисипацію – підвищення участі громад і окремих особистостей дієвим механізмом у формуванні архітектурного середовища сучасного «сталого» міста на прикладі проектування елементарних житлових чарунок.

Виклад основного матеріалу: Практика останніх років переконливо демонструє динаміку ускладнення завдань у галузі архітектурного проектування. Сьогодні вони полягають не лише у володінні художніми і технічними аспектами процесу, але тісно переплітаються з чинниками соціально-економічного, екологічного, філософського та політичного характеру. На думку видатного італійського архітектора 2-ї половини ХХ століття Джанкарло де Карло, архітектура є надто важливою, щоб її залишали суто архітекторам. Переосмислюючи звичні погляди на взаємодію

процесів у практиці проектування, він говорив: «Потрібні справжні метаморфози для того, щоб випрацювати нові шляхи в архітектурній практиці і нові моделі діяльності архітекторів» [17], вбачав у фахівцях посередників між тими, хто створює архітектуру і тими, хто нею користується. Джанкарло де Карло вважав, що між фахівцями – архітекторами, інженерами та потенційними споживачами мають зникнути традиційні межі, а етапи створення і користування мають стати частинами єдиного планувального процесу, суто виробничі професійні та ідеологічні суперечності мають розчинитися в умовах творчої рівності дійових осіб, де кожен із своїм внеском стане учасником-проектантом, а кожна архітектурна пропозиція, незалежно від того, хто є її ініціатором, матиме рівні перспективи впровадження [18].

Джанкарло де Карло не був поодиноким у своїх переконаннях. Він належав до архітектурної групи «Команда 10», що в 50-60-х роках ХХ ст. об'єднувала таких видатних європейських архітекторів, як Елісон і Пітер Смітсени, Альдо ван Ейк, Яап Бакема, Жорж Кандиліс, Шадрок Вудс. У творчості групи найважливішими орієнтирами стали архітектурний антропоцентризм, володіння новими підходами, знання передових технологій. Прийнято вважати, що творча доктрина «Команди 10» була реакцією соціально-відповідальної архітектури на гірші прояви модернізму – відчуження людини від середовища її перебування. Ідеї, над якими працювали учасники групи і досі не втратили актуальності, серед них – багаторівневе місто, інфраструктура та мобільність, здатність до функціонального переорієнтування, «архітектурбанізм» [19].

Наступні 1960-70-ті роки, для модерністського руху виявилися кризовими. Перед архітекторами постала необхідність пошуку компромісів між інтересами різних суб'єктів проектно-експлуатаційного процесу. У проектуванні й будівництві житла формуються нові підходи, зокрема програми залучення потенційних користувачів до процесу проектування шляхом проведення семінарів, консультацій, створюючи неформальні об'єднання мешканців, «сусідства». Також робилися кроки в напрямку самостійного будівництва, коли користувачі архітектурного середовища могли брати участь не тільки у проектах, але й у виробничих процесах, власне, у будівництві. Розробляються програми, орієнтовані на гнучкість у прийнятті рішень, якими передбачалися можливості пристосування до різнобічних потреб окремих груп мешканців [20].

Такий діапазон підходів, спрямованих на залучення користувача, свідчив про розвиток тенденції надавати користувачеві право участі і контролю. Це дозволило кожній зацікавленій стороні вносити свої творчі ініціативи, при

цьому, роль архітектора не знижувалася і не підмінялася функцією технічної фасилітації [20].

Одним із піонерів партисипативного руху вважається бельгійський архітектор Люсьєн Кроль. З його діяльністю в першу чергу асоціюють розробку проекту «Maison Médical student accommodation at the University of Louvain» (1970-1976-ті р.). Студенти звернулися до Л. Кролла з метою розробити альтернативу монотонному проекту, запропонованому університетом, і провели успішну кампанію по затвердженню своєї альтернативної ідеї. Розроблений у процесі інтенсивної консультації із студентами та іншими потенційними користувачами будівлі макет перетворився на візуалізацію процесу проектування. Результатом такого підходу стала фрагментованість та еkleктичний характер дизайну будівлі, адже вона була розділена на секції, кожною з яких займалася окрема група архітекторів у межах офісу. Л. Кролл став використовувати метод відокремлення загальної структури будівлі та її конструктиву від наповнення цієї будівлі, що дозволило йому створювати досить гнучку та індивідуалізовану архітектуру [21].

Проектний образ Maison Médical став уособленням певного типу архітектури, ствердив собою доцільність партисипативного проектування і зміг надихнути інших застосовувати переваги такого підходу. Одним із продовжувачів був австрійський архітектор Ейлфрід Хат. Розробивши низку утопічних проектів, він звернувся до цільового проектування, наполегливо впроваджував партисипацію у контексті низових соціальних проектів. Архітектор вважав, що завдяки спільному процесу планування та зведення будівель формується щось значиміше за архітектурні об'єкти та середовище, а саме - утворюються міцні соціальні зв'язки, здатні об'єднати користувачів у громадсько активні територіальні спільноти [20].

Ще одним прикладом партисипації як засобу формування міцних спільнот можна вважати реалізацію проекту «Bauhäusle», у перебігу якого студенти-архітектори в якості свого курсового проекту розробили та збудували для себе житло. З часом товариство самостійного будівництва розробило програму навчання будівництву власного житла, і заохочувало таку практику.

Добре знаним прикладом партисипативного проектування став проект соціального житла в Ньюкаслі, розроблений Ральфом Ерскіном для працівників заводів та верфей на річці Тайн. Будівництво тривало з 1969 по 1975 роки. Р. Ерскін відкрив офіс для місцевої громади, в якому діяла політика відкритих дверей, туди запрошувалися усі зацікавлені мешканці, які бажали поділитися своїми пропозиціями. Ця платформа дала простір для дискусії на різні теми, починаючи від вандалізму, проблем дрібного ремонту аж до питань

перспективного розвитку. Пілотний проект, – площа Дженет, була побудована за участі 47 родин. Завдяки їх активності, вдалося дослідити природу стосунків між різними категоріями мешканців, ієрархію всередині спільноти. Підхід Ерскіна до партисипації «знизу» передбачав готовність архітектора до тривалого спілкування з членами місцевої громади [22].

Серед першопрохідців партисипативного проектування також варто назвати Г. Томпсона та його партнера Едварда Берда — відомих організаторів руху за розширення прав орендарів. Діяльність у цьому напрямку архітектори розпочали в 1982 р., отримавши замовлення на розробку проекту реновації будинку Lea View (Лондон Боро Гекні). Особливість запропонованого партнерами підходу полягала у ставленні до орендаря як до рівноправного замовника (споживача), що, на той час було зовсім незвичним. Увага до тенденції зростання частки орендованого житла, розширення прав орендарів отримали резонанс, що зрештою вплинуло на підвищення стандартів соціального житла [20].

Не можна не згадати про доробок у партисипативній архітектурі Оттокара Ула – це проекти будівель з високим рівнем організаційної гнучкості та можливостями до адаптації житла під індивідуальні потреби власників. Гнучка житлова забудова дозволяла створювати архітектуру, здатну знівелювати ієрархічну нерівність між проектувальником та користувачем. Створюючи будівлі з можливістю адаптуватися до умов експлуатації, Оттокар Ул співпрацював із Джоном Габракеном. Архітектори опікувалися долями своїх проектів і по завершенню будівельних робіт. Їх також цікавили питання подальшого користування житлом – чи зможе споруда гнучко реагувати на можливі зміни [20].

З 1990-2000-х років ХХ ст. у більшості розвинених європейських країн партисипативна архітектура або архітектура участі утвердилася в новому статусі. Залучення механізмів партисипації стало обов'язковою умовою міського та регіонального проектування. На законодавчому рівні потенційні користувачі житла в Австрії, Німеччині, Швейцарії інших країнах отримали гарантовану можливість брати участь в архітектурно-планувальних процесах. На сьогодні у всіх країнах Євроспілки підтримка політики «ефективного добросусідства», стимулювання соціальної активності громад стали важливими критеріями оцінки дій місцевих влад. Як приклад можна привести федеральну програму Німеччини започатковану у 1999 р. Soziale Stadt (Соціальне місто), спрямовану на відновлення й посилення економічно слабких житлових районів, покращення соціальних зв'язків та інтеграцію всіх груп населення [23].

Як показує досвід розвинутих країн, проектування житлових чарунок міста за участю громад є ефективним механізмом формування сучасного

міського середовища. Однак до сьогодні у багатьох країнах світу представники спільнот залишаються повністю виключені, або ж формально і вкрай поверхово залучаються до участі у розробках, що здійснюються для них ангажованими владою та бізнесом фахівцями. Участь громадськості в процесі прийняття архітектурно-планувальних рішень досі не отримала широкого застосування і в Україні. У вітчизняних реаліях методи архітектурного проектування, що спираються на партисипацію не здобули відповідних європейській практиці важелів впливу.

За умов, що склалися в Україні внаслідок докорінних змін кінця ХХ – початку ХХІ ст. – перебудови систем організації праці, відпочинку, конверсії великих підприємств, призупинення практики цілісного проектування, інтенсивного розвитку приватного бізнесу, індивідуальний фінансовий інтерес, обумовлений короткостроковим цілями, почав визначати пріоритетність напрямків розвитку архітектурних проєктів. Не є поодинокими випадки, коли процесом відповідального проектування із урахуванням інтересів громади та інших стейкхолдерів нехтують на користь прискорення реалізації житла та отримання зиску. Як наслідок, у забудові міст України, насамперед житла, почали відбуватися хаотичні зміни архітектурно-планувального та соціального характеру. Така ситуація отримує критичну оцінку в науково-професійних колах, викликає серйозне занепокоєння як у середовищі архітекторів, так і поміж широкого загалу.

Висновки: Сьогодні, поруч з іншими засобами формування сталого середовища, партисипація широко застосовується в проектуванні житлових чарунок міст найрозвинутіших країн Європи. Розгляд зарубіжних прикладів партисипативного проектування дозволив виявити процеси залучення громад і окремих особистостей дієвим механізмом формування архітектурного середовища сучасного «гуманістичного» міста. Вітчизняні дослідження механізмів партисипації, впровадження партисипативних заходів у вітчизняну архітектурно-будівельну практику набувають особливого значення за умов поширення, розгортання масового житлового будівництва. Для повноцінної реалізації принципів партисипативного проектування важливою є увага не тільки до генези способів впровадження партисипативних підходів, але й усвідомлення їх ролі та місця у ході загального цивілізаційного процесу.

Список використаних джерел:

1. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ: Видавничий дім "Всесвіт", 2000. – 480 с.
2. Jenkins H. Textual Poachers: Television Fans & Participatory Culture. New York: Routledge, 1992. – 343 с.

3. Bruns A. Blogs, Wikipedia, Second life, and Beyond: From production to Produsage. Peter Lang, 2008. – 418 с.
4. Arnstein S. A Ladder of Participation. Journal of the American Planning Association. – 1969. – №4. – С. 216–224.
5. Лефевр А. Производство пространства. Москва: Strelka Press, 2015. – 432 с.
6. Санофф Г [пер. с англ. А. Коннонов]. Соучаствующее проектирование. Практики общественного участия в формировании среды больших и малых городов. Вологда: Проектная группа 8, 2015. – 170 с.
7. Кристофер А. Язык шаблонов. Города. Здания. Строительство [пер. с англ. И. Сырова]. Москва: Изд-во Студии Артемия Лебедева, 2014. – 1096 с.
8. Habraken J. The Structure of the Ordinary: Form and Control in the Built Environment. Cambridge: MIT Press, 2000. – 382 с.
9. Hackney R. The good, the bad, and the ugly: cities in crysis. London: F. Muller, 1990. – 224 с.
10. Hamdi N. The placemakers guide to building community. London: Earthscan, 2010. – 272 с.
11. Vall N. Social engineering and participation in Anglo-Swedish housing 1945 – 1976: Ralph Erskine's vernacular plan. Planning Perspectives. – 2013. – № 2. – С. 223 – 245
12. Закирова Ю.; Хуснутдинова С.; Касимова А. Методика партисипативного проектирования городской среды в современном российском градостроительстве. Известия КГАСУ. – 2016. – №1. – С. 81–86.
13. Федченко И. Модели социально-ориентированного планирования ландшафта жилых территорий. Вестник ОГУ. – 2014. – №5. – С. 173–178.
14. Кияненко К. Генри Санофф – к архитектуре, озабоченной человеком. О проектировании людей, с людьми и для людей [Электронный ресурс]. Интелрос. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: http://www.intelros.ru/pdf/arc/01_2010/12.pdf.
15. Гелла Е. Стадии и подходы партисипационного процесса. Вісник ХДАДМ. – 2007. – №12. – С. 27–31.
16. Сафронова О. Аналіз розвитку і впровадження партисипативного підходу до дизайну архітектурного середовища м. Києва. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2017. – №47. – С. 391–398.
17. De Carlo G. Architecture`s. Architecture and Participation. Jones, Peter; Petrescu, Doina; Till, Jeremy. Abingdon: Spon Press, 2005. – С. 3–18.
18. Uzer E. Notes on Participatory Design: How and For Whom? [Электронный ресурс]. XXI Magazine. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://xximagazine.com/c/notes-on-participatory-design-how-and-for-whom#ref1>.

19. Pedret A. Team 10: An Archival History. Routledge, 2013. – 272 с.
20. Participation [Електронний ресурс] // Spatial agency. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spatialagency.net/database/participation.1970s>.
21. Lucien Kroll: utopia interrupted [Електронний ресурс] // Domus. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.domusweb.it/en/architecture/2010/06/30/lucien-kroll-utopia-interrupted.html>.
22. В. Jones P. Ralph Erskine – Byker Housing Newcastle / P. В. Jones, E. Canniffe // Modern Architecture Through Case Studies 1945 to 1990. Routledge. – С. 139–152.
23. Козлова Л. Опыт Германии в трансформации общественных пространств микрорайонов 1960-80-х гг. Градостроительство и урбанистика. – 2017. – № 2. – С. 255–267.

Аннотация

Яремчук О. И. Аспирант кафедры архитектурного проектирования зданий и сооружений (АПЦБіС) Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Партисипативные процессы в архитектурном проектировании жилых ячеек города.

В статье исследуется существующая практика и перспективы развития архитектурного проектирования элементарных планировочных жилых ячеек города. Подчеркивается факт недостаточной изученности партисипативных процессов в проектной деятельности. Акцентируется внимание на их перспективной эффективности в решении задач формирования архитектурной среды города на основе устойчивого развития.

Ключевые слова: партисипация, архитектура участия, устойчивое развитие, архитектурная среда города, планировочные жилые ячейки.

Annotation

Yaremchuk O.I., PhD candidate of department of architectural design of buildings and structures.

Participative processes in architectural design of residential planning urban units.

This article overviews the of participation concept in urban desin and architecture, examines existing practices and perspectives of development of architectural design of city elementary residential units. It stresses the fact that participative processes in design are not well-studied. Finally, it emphasizes their perspective effectiveness in solving problems of cities built environment in terms of sustainability.

Key words: participation, sustainable development, urban environment, residential planning units.